

Seminář z Filosofie pro právníky zimní semestr 2004/2005

Úkoly č. I. k tématu: Právo a morálka

A)

I. Ukázka z práce: Fuller, L. L.: Morálka práva (The Morality of Law), Praha 1998, str. 37-43.

II

MORÁLKA, KTERÁ UMOŽŇUJE PRÁVO

Zákon, který člověk nemůže ani dodržovat, ani podle něho jednat, je neplatný a není žádným zákonem: a nelze dodržovat rozpory anebo jednat podle nich.

C.J. Vaughan, in: *Thomas v. Sorell*, 1677

Je žádoucí, aby naši vzdělání právníci odpověděli na následující otázky... zda toto společenství, kdykoli zvolilo parlament, dalo jeho členům právně i jinak neomezenou moc a možnost dle vlastní libovůle postupovat proti svým vlastním zákonům a vyhláškám, dokud je nezruší?

Lilburne, *England's Birth-Right Justified*, 1645

Tuto kapitolu začneme poměrně rozvleklou alegorií. Pojednává o nešťastném panování monarchy, který měl přiléhavé, ale ne právě nápadité a dokonce ani ne zrovna královsky znějící jméno Rex.

Osmdesát způsobů, jak neuspět při tvorbě práva

Rex nastoupil na trůn jako zanícený reformátor. Domníval se, že oblastí, v níž jeho předchůdci selhali nejvíce, bylo právo. Po celé generace neprošel právní řád žádnou zásadní reformou. Řízení před soudy bylo těžkopádné, právní normy byly formulovány v zastaralém jazyce, justice byla nákladná, soudci byli lajdáctví a někdy úplatní. Rex se rozhodl toto vše napravit a zapsat se tak do dějin jako velký zákonodárce. Jeho neštěstím bylo, že v tomto úsilí neuspěl. Neuspěl vskutku velkolepě, protože se mu nejen nepodařilo provést nezbytné reformy, ale dokonce ani nikdy nevytvořil žádné právo, ať už dobré, nebo špatné.

Jeho první oficiální čin v úřadě byl nicméně dramatický a slibný. Protože potřeboval čistý stůl, oznámil svým poddaným, že s okamžitou platností ruší veškeré dosavadní zákony. Poté se pustil do formulování nového kodexu. Protože však byl vychován jen jako princ, jedináček, bylo jeho vzdělání velmi nedostatečné. Zejména zjistil, že není schopen ani těch nejjednodušších zobecnění. Ačkoli nepostrádal sebevědomí, jednalo-li se o rozhodování konkrétních sporů, jakékoli srozumitelné zdůvodnění závěrů bylo zcela nad jeho schopnosti.

Když si Rex začal své meze uvědomovat, vzdal se myšlenky na kodex a svým poddaným oznámil, že od nynějška bude vystupovat jako soudce ve všech sporech, které by mezi nimi mohly vzniknout. Doufal, že díky rozmanitosti jednotlivých případů se rozvinou jeho dřímající generalizační schopnosti a že případ od případu postupně vypracuje systém pravidel, která by se mohla vtělit do kodexu. Nedostatky jeho vzdělání byly bohužel hlubší, než se domníval. Věc totálně zkrachovala. Vynesl doslova stovky rozhodnutí, ale ani on, ani jeho poddaní z nich nedokázali odvodit žádné obecné pravidlo. Pokusy o zobecnění, obsažené v jeho rozhodnutích, zmatek jen zvyšovaly, protože skýřaly jeho poddaným mylná vodítka a oslabovaly jeho vlastní chabé schopnosti rozsuzovat další případy.

Po tomto fiasku si Rex uvědomil, že je třeba začít znovu. Ze všeho nejdříve se dal zapsat do kurzu o zobecňování. S takto posílenými intelektuálními schopnostmi se vrátil k myšlence kodexu a po mnoha hodinách samotářské dřiny se mu podařilo sestavit poměrně obsáhlý dokument. Nebyl si však ještě jist, zda se zcela vyrovnal se svými dřívějšími nedostatky. Proto svým poddaným oznámil, že kodex sepsal a bude se jím napříště při rozhodování jednotlivých případů řídit, že však obsah tohoto kodexu zůstane prozatím státním tajemstvím, které bude znát pouze on a jeho písař. K Rexově překvapení jeho poddaní tento praktický plán zcela odmítli. Tvrdili, že je velmi nepříjemné, má-li se případ, se kterým člověk přijde, rozhodovat podle jakýchsi pravidel, aniž by bylo možno se dozvědět, o jaká pravidla se jedná.

Konsternován tímto odmítnutím, Rex provedl svědomitou inventuru svých předností a slabin. Dospěl k závěru, že

Život ho poučil v tom, že je snazší rozhodovat věci s pohledem obráceným nazpět, než se snažit předvídat a kontrolovat budoucnost. Zpětný pohled nejen usnadňoval rozhodování v jednotlivých případech, ale - a to bylo pro Rexe nejdůležitější - usnadňoval i jeho zdůvodňování. Rozhodnout z tohoto názoru těžít, Rex pojal následující plán. Počátkem každého kalendářního roku rozhodne všechny spory, které během minulého roku mezi jeho poddanými vznikly. Svá rozhodnutí doprovodí zevrubnými odůvodněními. Takto podaná odůvodnění se přirozeně nebudou chápat jako něco, čím se bude řídit rozhodování v příštích letech, protože tím by se zmařil smysl nového návrhu, kterým bylo těžít z výhod zpětného pohledu. Rex sebejistě oznámil svým poddaným nový plán s poznámkou, že bude publikovat plný text svých rozsudků včetně pravidel, která aplikoval, čímž vyhoví hlavní námitce proti starému plánu. Rexovi poddaní přijali toto oznámení mlčky a pak prostřednictvím svých vůdců pokojně vysvětlili, že když řekli, že potřebují znát pravidla, mysleli tím, že je potřebují znát předem, aby podle nich mohli jednat. Rex zamumlal, že se snad mohli v této věci vyjádřit jasněji, ale řekl, že uvidí, co se dá dělat.

Nyní si Rex uvědomil, že se nevyhne zveřejnění kodexu, vyhledávacímu pravidla, která se budou aplikovat v budoucích sporech. Dále poslouchal přednášky o zobecňování a zároveň pilně pracoval na revidovaném kodexu, nakonec oznámil, že bude brzy publikován. Toto oznámení bylo přijato se všeobecným uspokojením. O to větší bylo zděšení Rexových poddaných, když jeho kodex spatřil světlo světa a zjistilo se, že jde o opravdu mistrovskou práci plnou záhad. Právní odborníci, kteří kodex prostudovali, prohlásili, že v něm není jediná věta, které by mohl rozumět zkušený právník, natož prostý občan. Nastalo obecné pobouření a brzy se před královským palácem objevili demonstranti s transparentem "Jak se může někdo řídit pravidlem, kterému nikdo nerozumí?".

Kodex byl rychle stažen. Rex poprvé uznal, že potřebuje pomoc, a sestavil tým odborníků, aby pracovali na revizi. Nařídil jim, aby podstatu nechali nedotčenou, ale projasnili vyjadřování. Výsledný kodex byl přímo vzorem jasnosti, při jeho studiu se však ukázalo, že jeho jasnost pouze ozřejmila, že v kodexu není jediné ustanovení, které by nebylo rušeno jiným ustanovením, jež mu odporuje. Před královou rezidencí se opět objevili demonstranti; na jejich transparentu stálo "Tentokrát se král vyjádřil jasně - tak i tak".

Kodex byl znovu stažen k revizi. Nyní však už Rex ztratil trpělivost se svými poddanými a s tím, jak odmítavě zřejmě přistupují ke všemu, co se pro ně snaží udělat. Rozhodl se dát jim za vyučenou a skoncovat s jejich malichernou kritičností. Svým expertům poručil, aby kodex zbavili rozporů, zároveň ale drasticky vystupňovali všechny požadavky v něm obsažené a přidali dlouhý seznam nových zločinů. Tak se stalo, že kde měl občan předvolání k trůnu původně deset dní na to, aby se dostavil, po revizi se tato lhůta zkrátila na deset vteřin. Z kašlání, kýčání, škytání, mdlob nebo pádu v přítomnosti krále se staly zločiny, trestané deseti lety vězení. Za velezradu se nyní považovalo, když někdo nerozuměl doktríně evoluční, demokratické spásy, nevěřil v ni a řádně se jí nedržel.

Když byl nový kodex publikován, způsobil téměř revoluci. Přední občané vyhlásili, že mají v úmyslu jeho ustanovení nedbat. Kdosi při četbě jakéhosi starého autora objevil pasáž, která se zdála příhodnou: "Přikázat něco, co nelze vykonat, neznamená tvořit právo; znamená to právo ničit, protože příkaz, který nelze splnit, slouží jen zmatku, strachu a chaosu." Brzy se tato pasáž citovala ve stovkách petic, které králi docházely.

Kodex byl opět stažen a tým odborníků byl pověřen, aby ho předělal. Rex přikázal odborníkům, aby každé pravidlo požadující něco nemožného bylo revidováno tak, aby bylo možno ho dodržet. Ukázalo se, že má-li se tohoto cíle dosáhnout, musí se každé ustanovení kodexu zásadně přepracovat. Konečný výsledek byl však opravným triumfem legislativní práce. Kodex byl jasný, neodporoval si a po podaných nepožadoval nic, co by snadno nemohli splnit. Byl vytištěn a zdarma se rozdával na každém rohu.

Ještě dřív, než nový kodex nabyl účinnosti, se však zjistilo, že postupné revize Rexova původního návrhu zabraly tolik času, že události mezitím podstatu kodexu výrazně předběhly. Od chvíle, kdy Rex nastoupil na trůn, byly běžné právní postupy pozastaveny a to vedlo k zásadním ekonomickým a institucionálním změnám v zemi. Aby bylo možno se těmito změněným podmínkám přizpůsobit, bylo zapotřebí mnoha podstatných změn práva. Od okamžiku, kdy nabyl účinnost, byl proto nový kodex dennodenně novelizován a doplňován. Nesouhlas lidu opět rostl; na ulicích se objevil anonymní leták s karikaturou krále a článkem pod titulem: "Právo, které se každý den mění, je horší než vůbec žádné právo."

S poklesem tempa přijímání novel a dodatků začal tento zdroj nespokojenosti zakrátko vysychat. Ještě dříve, než k tomu došlo v míře, aby si toho někdo povšiml, však Rex oznámil důležité rozhodnutí. Při uvažování nad neštěstími, která provázela jeho panování, dospěl k závěru, že většinu z nich způsobily špatné rady odborníků. Vyhlásil tudíž, že soudní moc bere opět do svých rukou. Bude tak moci přímo dohlížet na aplikaci nového kodexu a uchránit svou zemi další krizi. Prakticky všechen svůj čas začal trávit slyšením a rozhodováním případů, na které se nový kodex vztahoval.

Když v tom král pokračoval, zdalo se, že jeho dlouho dřímající generalizační schopnosti se začnou pozdě, ale přece probouzet. V jeho názorech se vskutku začala projevovat sebevědomá a téměř nevázaná virtuozita, když obratně rozlišoval mezi vlastními dřívějšími rozhodnutími, formuloval zásady, podle nichž rozhodoval, a stanovoval hlavní vodítka pro řešení budoucích sporů. Rexovým poddaným svítila jiskřička naděje, že konečně budou moci

přízpusobit své jednání ucelené soustavě pravidel.

Tato naděje se však v brzy rozplynula, když byly tlusté svazky Rexových rozsudků vydány a pečlivě prostudovány, jeho poddaní s údivem objevili, že neexistuje žádný zjistitelný vztah mezi rozsudkem a kodexem, který se v nich měl aplikovat. Z hlediska toho, jak se promítal do skutečného rozhodování sporů, nový kodex vlastně nemusel vůbec existovat. Přesto v doslova každém svém rozhodnutí Rex tvrdil, že kodex je základním zákonem jeho království.

Přední občané se začali v soukromí scházet a diskutovat, jak kromě otevřené revolty krále přimět, aby opustil soudcovský stolec a vrátil se na trůn. Za těchto diskusí Rex náhle a předčasně zesnul, hluboce zklamán svými poddanými.

Prvním opatřením jeho nástupce, Rexe II., bylo oznámení, že státní moc odnímá právníkům a svěřuje ji psychiatrům a odborníkům pro styk s veřejností. Vysvětlil, že tak lze lidi učinit šťastnými bez pravidel.

Důsledky neúspěchu

Rexova zpackaná kariéra zákonodárce a soudce dokládá, že pokus vytvořit a udržet systém právních pravidel může ztroskotat přinejmenším osmým způsobem; existuje, chcete-li, osm navzájem odlišných cest ke zkáze. První a nejzjevnější spočívá v neschopnosti vůbec dospět k pravidlům, takže každý případ se musí rozhodnout ad hoc. Ostatní cesty jsou: 2) neschopnost zveřejnit nebo přinejmenším straně jimi dotčené zpřístupnit pravidla, která má dodržovat; 3) zneužití retroaktivního zákonodárství, které nejen samo nemůže být vodítkem jednání, ale podkopává také integritu pravidel působících do budoucna, protože se vystavuje hrozbě, že budou retroaktivně změněna; 4) neschopnost vytvořit srozumitelná pravidla; 5) uzákonění pravidel, která si odporují nebo 6) pravidel, která vyžadují chování, jehož ten, na koho se vztahují, není schopen; 7) provádění tak častých změn pravidel, že ten, na koho se vztahují, se při svém jednání nemůže podle nich orientovat; a konečně 8) neschopnost dosáhnout shody mezi vyhlášenými pravidly a jejich uplatňováním v praxi.

Naprostý neúspěch v kterémkoli z těchto osmi směrů nevede jen ke špatnému systému práva; vede k něčemu, co se správně vůbec systémem práva nenazývá, leda snad v pickwickovském pojetí, podle kterého se i o neplatné smlouvě stále ještě dá říci, že je určitým druhem smlouvy. Zajisté nemůže existovat žádný racionální základ pro tvrzení, že člověk může mít morální povinnost podřídit se právnímu pravidlu, které neexistuje, nebo je před ním drženo v tajnosti, nebo vzniklo teprve poté, co již jednal, nebo je nesrozumitelné, nebo odporuje jinému pravidlu téhož systému, nebo příkazuje nemožné, nebo se každou minutu mění. Nemusí být pro člověka nemožné podřídit se pravidlu, které přehlížejí ti, kdo mají na starosti jeho uplatňování, v určitém okamžiku se však poslušnost stává mamou - ve skutečnosti stejně mamou, jako je marné odevzdávat hlas, který se nikdy nepočítá. Jak vypozeroval sociolog G. Simmel, jedná-li se o dodržování pravidel, existuje mezi státem a občany jakási reciprocita. I Stát občanovi říká: "Toto jsou pravidla, která, jak očekáváme, budeš dodržovat. Budeš-li je dodržovat, máš naše ujištění, že se jedná o pravidla, která se budou na tvé chování aplikovat". Je-li toto pouto reciprocit zcela a s konečnou platností státem přetřeno, nezbyvá nic, na čem by bylo možno založit občanovu povinnost pravidla dodržovat.

Občanovy nesnáze se ještě stupňují, dojde-li, přestože k totálnímu selhání nedošlo, ke všeobecnému a drastickému úpadku legality, jaký se projevil například v hitlerovském Německu.² Vzniká například situace, kdy některé zákony sice publikovány jsou, ale jiné, včetně nejdůležitějších, publikovány nejsou. Ačkoli většina zákonů působí do budoucna prospektivně, retrospektivního zákonodárství se nepoužívá natolik volně, že žádný zákon není imunní vůči změně ex post facto, hodí-li se to těm, kdo jsou u moci. Pokud se týče trestních procesů, v nichž jde o loajalitu vůči režimu, ustavují se zvláštní vojenské tribunály a ty, kdykoli jim to vyhovuje, ignorují pravidla, jimiž by se mělo jejich rozhodování řídit. Hlavním cílem státu není, jak se zdá, poskytovat občanovi pravidla, podle nichž by utvářel své chování, ale zastrášovat ho až k bezmoci. Jestliže taková situace nastane, problém, kterému občan čelí, není tak prostý, jako problém voliče, který si není jist, zda se jeho hlas započítá. Spíše se podobá problému voliče, který ví, že se téměř s jistotou nezapočítá, a pokud ano, že se s velkou pravděpodobností přičte tomu, koho ve skutečnosti nevolil. V takové obtížné situaci se občan musí sám rozhodnout, zda se bude na systému podílet a odevzdá svůj hlas jen jako jakýsi symbolický akt, vyjadřující naději v lepší budoucnost. Takto stál německý občan za Hitlera před rozhodnutím, zda je povinen dodržovat zákony, které nacistický teror ponechal nezměněné.

V takových situacích nemůže existovat jednoduchý princip, jímž bychom testovali občanovu povinnost být věren právu, stejně jako nemůže existovat princip, jímž bychom testovali jeho právo zúčastnit se revoluce. Jedno je však jasné. Pouhé respektování zavedené autority nelze zaměňovat s věrností právu. Rexovi poddaní například zůstali Rexovi coby králi věrni po celé jeho dlouhé a neschopné panování. Nebyli však věrni jeho právu, protože nikdy žádné nevytvořil.

B)

II. Ukázka z práce Hart, H.L.A.: Pojem práva. Prostor Praha 2004, str. 192-198.

str.192

2. Minimální obsah přirozeného práva

Při úvahách o zjevných pravdách, které zde nastíníme, a o vztahu těchto pravd k právu a morálce, si musíme všimnout jedné podstatné věci-fakta, jež budou v každém daném případě zmíněna, nám poskytnou jistý důvod, proč by právo a morálka- za předpokladu, že přežití je cílem- měly mít jistý specifický obsah. Obecným argumentem bude jednoduše to, že bez takového obsahu by právo a morálka nemohly podporovat minimální cíl přežití, který lidé při sdružování s jinými lidmi mají. Kdyby takový obsah chyběl, lidé- taková, jací jsou- by neměli žádný důvod dobrovolně dodržovat jakákoli pravidla; a bez minimální dobrovolné spolupráce ze strany těch, kteří zjistili, že je v jejich zájmu podřídit se pravidlům a udržovat je, by byl nátlak na osoby jež se dobrovolně podřídit nehodlají, zcela nemožný. V tomto případě je důležité podtrhnout výrazně racionální vztah mezi přirozenými fakty a obsahem právních a morálních pravidel, neboť je možné a navíc důležité prozkoumat zcela jiné formy vztahů, které mezi přirozenými fakty a právními či morálními pravidly nastávají. Dosud mladé vědy, jakými jsou psychologie a sociologie, by tudíž mohly zajistit -jestliže to již nezjistily-, že pokud by nebyly splněny jisté fyzické, psychologické nebo ekonomické podmínky (např. pokud by děti v rodině neměly zajištěn jistý způsob výživy), nemohl by být zaveden žádný systém zákonů ani morální kodex. Nebo bychom zjistili, že úspěšně fungovat mohou jen ty zákony, jež se přizpůsobují jistému konkrétnímu typu. Takové vztahy mezi přirozenými podmínkami a systémy pravidel nelze zprostředkovat pomocí důvodů, protože nevztahují existenci jistých pravidel k vědomým cílům či účelům těch, o jejichž pravidla se jedná. Lze dokázat, že jistý způsob výživy v dětském věku je nezbytnou podmínkou, a dokonce i příčinou toho, že obyvatelstvo vyvinulo a udržuje morální a právní kodex, ale rozhodně to není důvod, proč tak činí. Náhodné vztahy nejsou pochopitelně v rozporu se vztahy založenými na záměrech nebo vědomých cílech. Lze je dokonce považovat za důležitější či podstatnější než druhý zmiňovaný typ vztahů: mohou vysvětlovat, proč lidé tyto vědomé cíle či záměry, které přirozené právo chápe jako svá východiska, vůbec mají. Náhodná vysvětlení tohoto typu nespočívají v samozřejmých pravdách a ani je není možné zprostředkovat pomocí vědomých cílů a záměrů. Je na sociologii, psychologii a dalších vědách, aby tato vysvětlení ustálily prostřednictvím zobecňování a teorií, jež budou založeny na pozorování a tam, kde to bude možné, také na experimentu. Takové vztahy jsou tedy jiného druhu než ty, které vztahují obsah jistých právních pravidel k faktům uvedeným v následujících zjevných pravdách.

(i) *Lidská zranitelnost.* Běžné požadavky práva a morálky většinou nespočívají v tom, že by měla být prokázána nějaká služba, ale že je nutné se jistého jednání zdržet, což je obvykle vyjádřeno negativní formou jako zákaz. Z těchto zákazů jsou nejdůležitější ty, které omezují používání násilí, zabíjení a způsobování tělesné újmy. Zásadní charakter takových pravidel se může projevit v této otázce: Kdyby taková pravidla neexistovala, jaký by pro lidi měla smysl pravidla nějakého jiného druhu? Síla této rétorické otázky spočívá v tom, že lidé jsou občas náchylní k tělesným útokům a také jsou jimi za normálních okolností zranitelní. Přestože se toto tvrzení jeví jako banalita, nemusí to být vždy pravda, protože to mohlo být jinak nebo to možná jednou jinak bude. Některé druhy zvířat jsou díky své fyzické struktuře (vnějšimu skeletu či krunýři) prakticky imunní vůči útoku jiných příslušníků jejich druhu a vůči zvířatům postrádajícím takové orgány, jež by jim umožňovaly zaútočit. Kdyby lidé přišli o svou zranitelnost při útoku jiných lidí, zanikl by zjevný důvod pro nejtýpější právní a morální ustanovení: *Nezabíješ.*

(ii) *Přibližná rovnost.* Lidé se navzájem liší fyzickou silou a pohyblivostí a ještě výrazněji svými intelektuálními schopnostmi. Pro pochopení různých forem práva a morálky je však velmi důležitá skutečnost, že žádný jednotlivec není natolik silnější než jiní, aby byl bez jakékoli spolupráce schopen ostatní jedince delší dobu ovládat či si je na delší dobu podmanit. Dokonce i ti nejsilnější musí někdy spát a ve spánku ztrácejí svou nadřazenost. Skutečnost, že existuje jistá přirozená rovnost, nám více než jakýkoli jiný fakt objasňuje nutnost systému vzájemné zdrženlivosti a kompromisu, který je základem právního a morálního závazku. Společenský život s pravidly, jež takovou zdrženlivost vyžadují, je občas nudný. Pro bytosti takto přibližně sobě rovné je však rozhodně méně nepříjemný, méně brutální a delší, než by byl v případě neomezených útoků. Podobně pravdivé- a zcela v souladu s tím, co jsme řekli- je tvrzení, že když je takový systém vzájemné zdrženlivosti zaveden, vždy se najde někdo, kdo ho bude chtít zneužívat tak, že bude žít pod jeho ochranou a zároveň porušovat jeho omezení. To, jak později ukážeme, je jeden z přirozených faktů, který si vynucuje přechod od pouhých morálních forem kontroly k organizovaným formám právním. Opět to však může být zcela jinak. Mohou existovat lidé, pro něž přibližná vzájemná rovnost neplatí, protože jsou mnohem silnější než ostatní a mají mnohem větší schopnost bez ostatních se obejít- buď proto, že

výrazně převyšují současný průměr, nebo proto, že ho většina lidí zdaleka nedosahuje. Takoví výjimeční lidé mohou právě agresí mnohé získat a naopak jen velmi málo získají kompromisem či zdrženlivostí vůči ostatním lidem. Nemusíme se nicméně uchýlovat k fantastickému vyprávění o obrech mezi trpaslíky, abychom pochopili, nakolik je přibližná vzájemná rovnost důležitá. Lépe to ilustrují fakta o mezinárodním soužití mezi státy, které z hlediska síly či zranitelnosti nejsou (či nebyly) vůči sobě navzájem v rovném vztahu. Jak později uvidíme, tato nerovnost mezi subjekty nemezinárodního práva je jedním z důvodů, proč má mezinárodní právo zcela jiný charakter než právo státní a proč může jako organizovaný donucovací systém operovat v omezeném rozsahu.

(iii) Omezený altruismus. Lidé jsou ďáblové ovládnáni vyhubit se navzájem, a když dokazujeme, že i vzhledem k takovému skromnému cíli, jako je cíl přežít, jsou základní pravidla práva a morálky nezbytností, nesmíme tento důkaz ztotožňovat s klamným názorem, že lidé jsou především sobci a postrádají jakýkoli nezištný zájem na tom, aby jejich druhové přežili a měli se dobře. Lidé sice nejsou ďáblové, ale nejsou to ani andělé, a skutečnost, že se nacházejí někde uprostřed mezi těmito extrémami, si vynucuje a zároveň umožňuje systém vzájemné zdrženlivosti by nebyla nutná. A kdyby šlo o ďábly ochotné ničit bez ohledu na to, jaké by to pro ně mohlo mít důsledky, taková pravidla by zase nebyla možná. Vezmeme-li v úvahu to, jak se věci mají, je lidský altruismus ve svém rozsahu omezený a pouze občasná a tendence k agresii jsou natolik časté, že kdyby nebyly podřízeny kontrole, pro společenský život by to mohlo znamenat zkázu.

(iv) Omezené zdroje. Je to pouze nahodilý fakt, že lidé potřebují jídlo, oblečení a přístřeší a že jídlo, oblečení ani přístřeší nejsou po ruce v neomezeném množství, ale musí se vypěstovat, vydobýt z přírody, či vybudovat lidskou prací. Už jen kvůli těmto skutečnostem je zapotřebí jistá minimální forma vlastnictví (třebaže to nutně nemusí být vlastnictví osobní) a zvláštní druh pravidel, která vyžadují úctu k vlastnictví. Nejjednodušší formy vlastnictví se projevují v pravidlech, jež obecně znemožňují jiným osobám, než je vlastník, vstup na pozemek a jeho využívání, nebo jim zakazují brát či používat jeho hmotné věci. Pokud má na pozemku něco vyrůst, je třeba to chránit před jinými lidmi, kteří by na pozemek mohli nevybíravým způsobem vstoupit, a jídlo, jež dozrálo na poli či bylo uloženo v lese, musí být před svou konzumací zajištěno, aby ho nevzal někdo jiný. Na tomto typu zdrženlivosti závisí ve všech dobách a na všech místech sám život. I v tomto ohledu však opět mohlo být všechno jinak. Lidský organismus mohl být vytvořen jako organismus rostlin, které jsou schopny získávat potravu ze vzduchu, nebo by to, co by se ke svému životu potřeboval, mohlo růst bez jakékoli kultivace v neomezeném množství.

Pravidla, o nichž jsme doposud hovořili, jsou pravidla statická v tom smyslu, že závazky, které tato pravidla ukládají, a rozsah působnosti těchto závazků nemohou jednotlivci měnit. Ale dělba práce, k níž musely dospět všechny skupiny - vyjma těch nejmenších -, aby získaly přiměřené zásoby, s sebou přináší potřebu pravidel, která jsou dynamická v tom smyslu, že jednotlivcům umožňují vytvářet závazky a měnit rozsah jejich působnosti. Patří mezi ně pravidla umožňující lidem převod, výměnu či prodej jejich produktů, neboť tyto transakce vyžadují schopnost měnit rozsah působnosti původních práv a závazků vymezujících nejjednodušší formu vlastnictví. Tátáž nezbytná dělba práce a trvalá potřeba kooperace patří mezi faktory, jež si ve společenském životě vynucují jiné formy dynamických pravidel neboli pravidel vytvářejících závazky. Tato pravidla zajišťují, že sliby jsou uznávány jako zdroje závazků. Jednotlivci tak mají možnost se v důsledku toho, co prohlásili - ať ústně, či písemně -, sami vystavit možnost obvinění či trestu, pokud nebudou jednat určitým stanoveným způsobem. Tam, kde neexistuje neomezený altruismus, je nutný ustálený postup umožňující takové sebezavazující úkony, aby se rozvinula minimální forma důvěry v budoucí chování jiných lidí a aby byla zajištěna předvídatelnost, která je pro kooperaci nezbytná. To je zjevně nutné v případech, kdy dochází k výměně či ke společnému plánování vzájemných služeb, nebo tam, kde zboží, jež má být vyměněno nebo prodáno, není ve stejné době nebo bezprostředně k dispozici.

(v) Omezené porozumění a síla vůle. Fakta, která si ve společnosti vynucují pravidla respektující osoby, majetek a sliby, jsou prostá a jejich vzájemné výhody jsou zcela zjevné. Většina lidí je dokáže vnímat a je ochotná obětovat krátkodobé bezprostřední zájmy tak, jak to jednání v souladu s pravidly vyžaduje. Mohou pravidla dodržovat z mnoha rozličných pohnutek - někteří si moudře spočítají, že oběť jim přinese jisté zisky, jiní tak činí z nezištného zájmu o blaho jiných, další zase proto, že pravidla považují za cosi, co je samo o sobě hodno úcty, a nacházejí v nich své ideály. Porozumění dlouhodobým zájmům ani silná či dobrá vůle, na nichž účinnost těchto různých pohnutek k poslušnosti závisí, se však nevyskytují u všech lidí ve stejné míře. Všichni jsou občas v pokušení dát přednost vlastním bezprostředním zájmům, a kdyby neexistovala zvláštní organizace, která je může odhalit a potrestat, mnozí by jistě takovému pokušení podlehl. Není pochyb o tom, že výhody vzájemné zdrženlivosti jsou natolik zjevné, že množství a síla těch, kdo by v donucovacím systému dobrovolně spolupracovali, bude za normálních okolností větší než jakékoli pravděpodobné sloučení různých škůdců. Vyjma malých semknutých společenství by však nutnost podřídit se systému omezení byla pouhým nesmyslem, kdyby neexistovala organizace vyvíjející tlak na ty, kdo by se jinak snažili využívat výhod systému, aniž by se podřizovali jeho závazkům. "Sankce" nejsou proto nutné jako běžné pohnutky k poslušnosti, ale jako záruka toho, že jednotlivci, kteří by dobrovolně vykazovali poslušnost, nebudou obětováni lidem, kteří by se chovali opačně. Poslouchat bez této záruky

by znamenalo vystavovat se nebezpečí, že se jednou dostaneme do problémů. Vzhledem k tomuto stálému nebezpečí je rozumné vyžadovat dobrovolnou spolupráci v donucovacím systému.

Povšimneme si, že přirozený fakt přibližné rovnosti mezi lidmi je velmi důležitý i pro účinnost organizovaných sankcí. Kdyby byli někteří lidé výrazně mocnější než jiní, a nebyli by tedy závislí na své zdrženlivosti, síla škůdců by převýšila sílu těch, kdo podporují zákon a pořádek. Pokud by taková nerovnost existovala, sankce by nemohly být úspěšné a vyvolávaly by nebezpečí přinejmenším stejně velké jako to, kterému měly zabránit. Za těchto okolností by už společenský život nebyl založen na systému vzájemné zdrženlivosti, v němž by se síla používala jen občas, a to proti menšině škůdců. Jediným životaschopným systémem by byl ten, v němž by se slabí podřídili silným za těch nejlepších možných podmínek a žili pod jejich "ochranou". Tato situace by v důsledku omezeného výskytu zdrojů vedla k vytvoření bezpečných mocenských center, ve kterých by se různé skupiny semkly kolem svého "silného muže". Mocenská centra by spolu občas válčila, přestože ona přirozená sankce-možné riziko porážky-, již nikdy nelze podceňovat, by snad zajistila nestabilní mír. Pak by mohla být přijata jakási pravidla, která by řešila sporné body, kvůli nimž by "mocnosti" nebyly ochotny vést válku. Opět si nemusíme vymýšlet fantastický svět obrů a trpaslíků, abychom pochopili jednoduchou organizaci přibližné rovnosti a její důležitost pro právo. Mezinárodní scéna, jejíž jednotlivé složky se pokud jde o sílu, navzájem velmi liší, nám skýtá dostatek názorových příkladů. V důsledku nerovnosti mezi státy, které trvaly po celá staletí, vznikl systém, v němž nelze uplatňovat organizované sankce a kde bylo právo omezeno pouze na záležitosti, které nemají vliv na "životně důležité" otázky. Jště nevíme, do jaké míry vyrovnají nerovnováhu moci atomové zbraně a zda nepřiblíží formy kontroly státně organizovanému trestnímu právu.

Ony zjevné pravdy, o nichž jsme zde diskutovali, v teorii přirozeného práva odhalují zcela rozumné jádro. Navíc jsou velmi důležité pro pochopení práva a morálky a vysvětlují, proč se čistě formální definice základních forem práva a morálky, které neodkazují k žádnému specifickému obsahu či společenským potřebám, nakonec projevují jako zcela neadekvátní. Snad největší přínos tohoto hlediska pro právní teorii spočívá v tom, že nabízí únik z jistých zavádějících dichotomií, jež často zamlžují diskuse o charakteristických vlastnostech práva. Například tradiční otázka, zda každý právní systém musí stanovovat sankce, se tak může vyjevit ve zcela novém a jasnějším světle, vezmeme-li v úvahu, jak věci vidí tato jednoduchá verze přirozeného práva. Už nebudeme muset volit mezi dvěma nevhodnými alternativami, které jsou často považovány za vyčerpávající- že sankce jsou na jedné straně vyžadovány "samotným" významem slov "právo" či "právní systém" a na straně druhé je "prostě fakt", že sankce stanovuje většina právních systémů. Ani jedna alternativa není uspokojující. Neexistují žádné pevné principy, které by zakazovaly používat slovo "právo" v případě systémů, jež nemají centrálně organizované sankce, a máme dobrý důvod (třebaže nás k tomu nic nenutí) používat výraz "mezinárodní právo" pro systém, který žádné takové sankce nemá. Musíme však na druhé straně rozeznávat, jaké místo musí sankce zaujímat ve státně organizovaném právním systému, pokud má mít alespoň minimální účel pro bytosti takového ustrojení, jako jsou lidé. Vezmeme-li v úvahu rozložení přirozených faktů a cílů, jež ve státním systému sankce umožňují a zároveň si je vynucují, můžeme prohlásit, že je to přirozená nutnost. Frázi podobného druhu potřebujeme i tehdy, chceme-li vyjádřit charakter minimálních forem ochrany osob, majetků, slibů, které jsou právě tak nezbytnými rysy státního práva. Nějakou takovou formulaci bychom měli odpovědět na pozitivistickou tezi: "právo může mít jakýkoli obsah". Platí totiž důležitá pravda, že při adekvátních popisech práva – ale také při popisech mnoha jiných společenských institucí- si kromě definic a konstatování faktů musíme vyhradit místo pro třetí kategorii tvrzení- pro taková, jejichž pravdivost je podmíněna lidskými bytostmi a světem, v němž žijí a v němž si udržují své výrazné charakteristické vlastnosti.

C)

Ukázka z práce Dworkin, R.: Když se práva berou vážně. OIKOYMENH Praha 2001, str. 308- 314.

Tato ukázka je reakcí R. Dworkina na spor, který vedl v 60. letech v Anglii lord Devlin s prof. Hartem. Devlin označil za zdroj úpadku morálky existenci homosexuality a požadoval, aby společnost zasáhla proti tomuto jevu také na zákonem.

Str. 308-314

Pojem morálního stanoviska

Můžeme začít tím, že termíny typu "morální stanovisko" a "morální přesvědčení" slouží v naší běžné morálce k ospravedlnění, kritice a popisu. Pravda je, že někdy hovoříme o "morálce", "mravnosti", "morálních názorech", "morálních stanoviscích" či "morálních přesvědčeních" skupiny v jakoby antropologickém smyslu; máme na mysli

postoje skupiny, pokud jde o správnost chování, vlastností či cílů lidí. V tomto smyslu říkáme, že morálka nacistického Německa vycházela z předsudků nebo že byla iracionální. Některé tyto termíny, zejména "morální stanovisko" a "morální přesvědčení" však užíváme také ve smyslu rozlišovacím, abychom stanoviska, jež popisují, postavili do protikladu k předsudkům, racionalizacím, věcem osobní averze či vkusu, arbitrárním postojům apod. Jedním z případů-možná nejpříznačnějším- jejich použití v tomto rozlišovacím smyslu je předpokládání jakéhosi omezeného, avšak významného ospravedlnění nějakého jednání, jsou-li morální problémy s tímto jednáním spojené nejasné nebo sporné.

Řeknu vám, dejme tomu, že navrhuji hlasovat proti kandidátovi na veřejnou funkci, která vyžaduje důvěru, jelikož vím, že je homosexuál, a jelikož homosexualitu považuji za nanejvýš ne-morální. Jestliže nesouhlasíte s tím, že homosexualita je nemorální, můžete mně předhodit, že chci hlasovat nekorektně, na základě předsudku nebo z osobní antipatie, která je ve vztahu k morálnímu problému irelevantní. Pak se mohu pokusit vás přimět, abyste se k mému stanovisku, pokud jde o homosexualitu, připojili; jestliže se mi to nepodaří, budu se vás snažit přesvědčit o tom, co je podle mne i podle vás problém samostatný- totiž že moje hlasování se opírá o nějaké morální stanovisko ve smyslu rozlišovacím, byť takovém, který se liší od vašeho. Budu se snažit vás o tom přesvědčit proto, protože přesvědčím-li vás, mám právo očekávat, že změníte názor na mne i na to, co hodlám udělat. O mém charakteru budete soudit jinak-možná mne stále budete považovat za člověka výstředního (nebo puritánského či prostoduchého); to jsou ale charakterové typy, nikoli charakterové vady. V tomto smyslu bude jiný i váš soud o mém počínání. Připustíte, že pokud se přidržuji svého morálního stanoviska, mám morální právo hlasovat proti homosexuálovi, jelikož mám právo (a vlastně povinnost) hlasovat podle svého přesvědčení. Toto právo (či povinnost) byste mi nepřiznal, kdybyste byl stále ještě přesvědčen, že jednám na základě předsudku nebo osobního vkusu.

Mám právo očekávat, že se váš názor takto změní, protože dané rozlišování je součástí konvenční morálky, která je vám i mně společná a která vytváří pozadí, na němž diskutujeme. Je projevem rozdílu mezi stanovisky, která respektovat musíme, i když je považujeme za mylná, a stanovisky, která respektovat nemusíme, protože odporují nějakému základnímu pravidlu uvažování o morálce. Velkou část diskuse o morálních problémech (v praktickém životě, byť ne ve filosofických textech) představují argumenty, že určité stanovisko je na té či na oné straně této základní dělicí čáry.

Právě o tento rys konvenční morálky se opírá argumentace lorda Devlina, že společnost má právo jednat podle svého. Musíme proto blíže prozkoumat, tento rozlišovací smysl morálního stanoviska, a to můžeme udělat tak, že budeme v naší pomyslné konverzaci pokračovat. Co musíme učinit, abych vás přesvědčil, že moje stanovisko je stanoviskem morálním?

(a) Musíme ho nějak zdůvodnit. To znamená, že musíme jasně formulovat nějaký morální princip, kterým se řídím, nebo nějakou obecnou teorii morálky, ke které se hlásím. To dokáže jen velmi málo lidí a schopnost zastávat nějaké morální stanovisko se neomezuje jen na ně. Můj důvod vůbec nemusí být principem nebo teorií. Musí pouze poukazovat na určitý aspekt nebo rys homosexuality, který mne vede k tomu, abych ji považoval za nemorální: např. to, že bible ji zapovídá nebo že ten, kdo provozuje homosexuální praktiky, se nehodí k manželství a rodičovství. Každý takový důvod bude samozřejmě předpokládat můj souhlas s nějakým obecným principem či s nějakou obecnou teorií, nemusí však umět říci, který princip nebo která teorie to je, m a toho, že z něj nebo z ní vycházím, si ani nemusí být vědom.

Ne každý důvod, který uvedu, ovšem postačí. Obecná kritéria, která říkají, k jakým důvodům se nepřihlíží, některé z důvodů vyloučí. Všimněme si z takových nejdůležitějších kritérií čtyř:

- (i) Řeknu-li vám, že homosexuálové jsou morálně podřadní, protože nemají heterosexuální touhy, a nejsou to tudíž "skuteční muži", odmítnete tento důvod jako projev určitého předsudku. Předsudky, obecně vzato, jsou myšlenkové pozice, jež přihlížejí k okolnostem, které naše konvence vylučují. Ve strukturovaném kontextu, jakým je např. soudní proces nebo soutěž, pravidla až na výjimky vylučují veškeré zvláštní ohledy a předsudek jako základ usuzování je s těmito pravidly v rozporu. Naše konvence stanoví některá základní pravidla morálního usuzování, která platí i mimo takový zvláštní kontext; z nich nejdůležitější je, že člověka nelze považovat za morálně podřadného na základě tělesné, rasové či jiné kvality, za kterou nemůže. O člověku, jehož morální soudy o Židech, černoších, jižanech, ženách či zženštilcích se zakládají na jeho názoru, že každý člen těchto skupin si automaticky zaslouží menší úctu, aniž by se sebedeně přihlíželo k tomu, co sám učinil, se říká, že chová vůči těmto skupinám předsudek, že je vůči nim předpojatý.
- (ii) Opírám-li svůj názor na homosexuály o nějakou osobní emocionální reakci ("dělá se mi z nich na nic"), odmítnete i tento důvod. Morální stanoviska odlišujeme od emocionálních reakcí nikoli proto, že morální stanoviska jsou domněle prostá emocí nebo věcná-pravdou je pravý opak-, ale proto, že o morálních

stanoviscích se má za to, že ospravedlňují emocionální reakce, nikoli naopak. Není-li člověk s to takové důvody předložit, nepopíráme jeho emocionální zaangażovanost, která může mít významné společenské nebo politické důsledky; v této zaangażovanosti však nespátřujeme projev jeho morálního přesvědčení. Dokonce právě takové stanovisko – vyhraněnou emocionální reakci na praxi nebo situaci, za kterou člověk nemůže- obvykle laicky označujeme za fobii nebo obsesi.

- (iii) Opírám-li své stanovisko o skutkové tvrzení ("homosexuální styky tělesně oslabují"), které je nejen nepravdivé, ale je natolik nepřijatelné, že odporuje minimálním standardům dokazování a argumentace, které obecně akceptuji a vyžadují od jiných, budete můj názor, byť upřímný, považovat za určitou formu racionalizace, a prohlásíte ho z tohoto důvodu za nepřijatelný. (Racionalizace je složitý pojem a zahrnuje, jak ještě uvidíme, i předkládání důvodů, které jsou inspirovány obecnými teoriemi, jež neakceptuji.)
- (iv) Argumentuji-li ve prospěch svého stanoviska pouze názory jiných lidí ("každý ví, že homosexualita je hřích"), dospějete k závěru, že papouškují a nevycházím z vlastního morálního přesvědčení. S možnou (třebaže složitou) výjimkou božstva neexistuje žádná morální autorita, jíž bych se mohl dovolat, a ze svého stanoviska tak automaticky učinit stanovisko morální. Musím mít své vlastní důvody, i když těm mne samozřejmě mohli naučit jiní.

Mnozí čtenáři budou nepochybně s těmito stručnými popisy předsudku, pouhých emocionálních reakcí, racionalizace a papouškování nesouhlasit. O tom, oč zde jde, budou někteří možná mít vlastní teorie. Zde chci jen zdůraznit, že jde o pojmy různé, ať už podrobnosti toho, v čem se liší, jsou jakékoli, a že při rozhodování, zda máme stanoviska někoho jiného chápat jako stanoviska morální, hrají svou roli. Nejsou to jen přívlastky, jimiž nálepkujeme stanoviska, která se nám silně nezamlouvají.

- (b) Dejme tomu, že předložím zdůvodnění, které z některého z těchto (nebo podobných) důvodů vyloučeno není. Takové zdůvodnění bude předpokládat nějaký obecný morální princip nebo teorii, i když tento princip nebo tuto teorii nedokáží třeba jasně formulovat a v rozhovoru je ani nemám na mysli. Předložíme-li jako své odůvodnění skutečnost, že homosexuální styky zapovídá bible nebo že homosexuální styky činí méně pravděpodobným, že ten, kdo je provozuje, uzavře manželství a bude mít děti, naznačuje tím, že akceptuji teorii, kterou mé zdůvodnění předpokládá, a vy nebudete přesvědčen, že moje stanovisko je stanoviskem morálním, máte-li za to, že ji neakceptuji. Je to možná otázka mé upřímnosti- věřím opravdu, že biblické zákazy jsou jako takové morálně závazné nebo že všichni lidé mají povinnost plodit děti? Upřímnost není ovšem jediným problémem, protože jde i o důslednost. Mohu si myslet, že některé z těchto obecných stanovisek akceptuji, a mýlit se v tom, protože jiné mé názory a mé vlastní chování v jiných situacích mu možná neodpovídají. Některé biblické zákazy třeba odmítám nebo zastávám názor, že muži mají právo zůstat starými mládenci, pokud chtějí, či po celý život používat antikoncepční prostředky.

Moje obecná morální stanoviska mohou přirozeně obsahovat výhrady a výjimky. Rozdíl mezi výjimkou a nedůsledností spočívá v tom, že výjimku lze podpořit důvody, které předpokládají další morální stanoviska, o nichž mohu oprávněně tvrdit, že je zastávám. Dejme tomu, že na základě autority bible odsuzují všechny homosexuály, ne však všechny, kdo smilní. Jaký důvod pro toto rozlišování mohu předložit? Nedokáží-li pro ně předložit žádný, nemohu tvrdit, že akceptuji obecné stanovisko, pokud jde o autoritu bible. Předložím-li nějaký důvod, o který se toto rozlišování zdánlivě opírá, mohou mi být, pokud jde o tento důvod, kladeny stejné otázky, jaké mi byly kladeny, pokud jde o moji odpověď původní. Jaké obecné stanovisko důvod pro mou výjimku předpokládá? Mohu upřímně tvrdit, že mým důvodem je např. to, že smilstvo je dnes běžné a stvrdil ho zvyk. Jsem skutečně přesvědčen, že nemorální se stane morálním, stane-li se populárním? Pokud ne a pokud toto rozlišování nedokáží zdůvodnit jinak, nemohu tvrdit, že akceptuji obecné stanovisko, že nemorální je to, co bible zavrhuje. Samozřejmě: když na to někdo poukáže, možná mne to přesvědčí, abych své názory na smilstvo změnil. Vy si však budete dávat dobrý pozor zda jde o opravdu změnu názoru nebo o pouhý argumentační trik.

Tomuto větvení mého původního tvrzení se v zásadě nekladou žádné meze, i když ovšem žádný skutečný argument zřejmě mnoho takového větvení nevydrží.

- (c) Musíme však skutečně mít nějaký důvod, abych ze svého stanoviska učinil věc morálního přesvědčení? Jednání, které působí zbytečné utrpení, nebo nepromínuté porušení vážně míněného slibu většina lidí považuje za nemorální, a přesto tento názor nijak nezdůvodňuje. Zdá se, jim, že žádného důvodu není zapotřebí, protože to, že jde o jednání nemorální, považují za axiomatické či samozřejmé. Popírat, že takto zastávané stanovisko může být stanoviskem morálním, se zdá odporovat zdravému rozumu.

Nicméně mezi přesvědčením, že moje stanovisko je samozřejmé, a tím, že pro ně jednoduše nemám důvod, je závažný rozdíl. První předpokládá pevné přesvědčení, že žádného dalšího důvodu není zapotřebí a že nemorálnost příslušného jednání nezávisí na jeho společenských důsledcích, na jeho vlivu na charakter jednajícího, na jeho zakázanosti náboženstvím či na čemkoli jiném, ale že vyplývá z povahy jednání samého. Tvrzení, že určité stanovisko je axiomatické, jinými slovy předkládá důvod jakéhosi zvláštního druhu, totiž že jednání je nemorální

v sobě a o sobě, a tento zvláštní důvod, stejně jako ostatní, o nichž jsme uvažovali, může odporovat obecnějším teoriím, které zastávám.

Morální argumenty, které předkládáme, předpokládají nejen morální principy, ale i abstraktnější stanoviska, pokud jde o morální uvažování. Předpokládají zejména stanoviska, pokud jde o to, jaká jednání mohou být nemorální v sobě a o sobě. Když kritizují vaše morální názory nebo se snažím ospravedlnit své přehlížení tradičních morálních pravidel, která považují za pošetilá, budu se nejspíš snažit popřít, že příslušné jednání má některý z rysů, které ho mohou učinit nemorálním-např. Že nazahrnuje porušení závazku či povinnosti, nikoho včetně jednatelova nepoškozují, žádné z organizovaných náboženství ho nazapovídá a není protiprávní. Postupuji takto, jelikož předpokládám, že konečné důvody nemorálnosti se omezují na nějaký takový malý soubor velice obecných standardů. Tento předpoklad mohu přímo formulovat nebo může vyplynout z toho, jak argumentuji. Ať tak či onak, budu se ho dovolávat tím, že stanoviska, jež se podpory žádného z těchto konečných důvodů nedovolávají, označím za arbitrární, což nepochybně učiním, řeknete-li, že nemorální je např. fotografovat nebo plavat. I když tento výchozí předpoklad nedokážu artikulovat, přesto ho použiji, a jelikož základní kritéria, která uznávám, patří mezi mémi morálními standardy k nejabstraktnější, nebudou se příliš lišit od těch, která uznávají a aplikují moji sousedé. Třebaže mnozí, kdo opovrhují homosexuály, nedokáží říci proč, jen málokteří budou výslovně tvrdit, že není žádného důvodu zapotřebí, jelikož to, podle jejich vlastních standardů, by z jejich stanoviska učinilo stanovisko arbitrární.

(d) V této anatomii naší morální argumentace by se dalo pokračovat, je však už s dostatkem obšrná, aby ospravedlnila některé závěry. Jestliže problém, o němž spolu diskutujeme, spočívá v tom, zda mé názory na homosexualitu dosahují úrovně morálního přesvědčení, a zda mám tudíž právo z tohoto důvodu hlasovat proti nějakému homosexuálovi, nemohu ho vyřídít jen tím, že poreferuji o svých pocitech. Budete chtít zvažovat důvody, které na podporu svého názoru dokáží předložit, i to, zda jsou jiné mé názory a mé chování v souladu s teoriemi, které tyto důvody předpokládají. Přirozeně budete muset vycházet ze svého chápání toho, co to je např. předsudek nebo racionalizace, a toho, kdy jeden názor odporuje druhému, který se v podrobnostech bude možná od mého lišit. V tom, zda moje stanovisko je či není morální, se nakonec možná neshodneme, zčásti pro tyto rozdíly v tom, jak co chápeme, a zčásti proto, že člověk pozná tyto nelegitimní důvody spíš u jiných než u sebe.

Musíme se vystříhat mylného závěru skeptiků, kteří na základě těchto skutečností dospívají k závěru, že nic takového jako předsudek, racionalizace nebo nedůslednost neexistuje nebo že tato slova znamenají jediné to, že ten, kdo je užívá, pocítuje silnou antipatii vůči stanoviskům, která jimi popisuje. Rovnálo by se to tvrzení, že jelikož lidé různě chápou, co je žárlivost, a v dobré víře se mohou rozcházet, zda jeden z nich je či není žárlivý, žádná žárlivost neexistuje, a kdo říká, že druhý žárlí, ve skutečnosti sděluje jen to, že ho velmi nemá rád.

Další úkoly:

1. Vysvětlete a diskutujte o Jellinkovém tvrzení, že "Právo není nic jině než etické minimum".

2. Vysvětlete a diskutujte o rozdílu mezi:

- a) právními a morálními normami**
- b) morální a právní závaznosti (povinnosti)**
- c) morálním a právním jednáním**

3.

Udělejte si soukromý katalog štěstí resp.dobrého života

Vyberte si nejdříve to, co podle vás potřebujete k tomu, aby jste byli šťastní. Pak se pokuste uspořádat tyto hodnoty podle jejich důležitosti.

-moci milovat	- zdraví	- sex
-věřit	- krása	- úspěch
-riskantní hry	- sport	- volný čas
- boj	- tvůrčí činnost	- bůh

- válka	- knihy	- mír
- přátelství	- jídlo a pití	- peníze
- rodina	- víra	- jistá práce
- domov	- být milován	- svoboda
- iniciativa	- krásné ženy/muži	- pravid.příjem
- něžnost	- moc	- cestování
- samota	- uznání	- umění

4.

Který z uvedených názorů "co je dobrý život" odpovídá vašim představám?

- a) Dobrý život znamená být šťastným a šťastnými nás může udělat jen to, co způsobuje rozkoš a slast
- b) Jen jednání založené na uvědomění povinností je cestou k dobrému životu
- c) Dobrý život může zaručit jen víra v Boha
- d) Dobrý život může vést člověk jen tehdy, když bude natolik svobodný, že si sám zvolí svůj úděl
- e) Dobrý život znamená stát se, čím jsem
- f) Heslem dobrého života je účel světlí prostředky